

ÉN, ADY ENDRE.*)

Ahelyett, hogy szennyesét teregetnök ki, mentjük őt lelke mélyén szunnyadó naivságával, szép mesével, mellyel egy fiatalon feloszlott esendő embert, aki nagy poéta volt, menteni illik. Hígyjük el, hogy minden tartozását pénzben is megadta volna, ha módjában lett volna. Hígyjük, hogy a száműzött fejedelem szerepét játszotta, aki máról holnapra elvesztett trónjához jut, megjutalmazza jóltevőit s göggel vágja oda: *Mehettek, nincs szükségem rátok!* Hibája-é egészen, hogy a száműzés holtáig tartott? Ne tagadjuk meg tőle, az álmok fejedelmétől, ezt a sovány, gyermeki melegséget. Hígyjük el, hogy nem becsületét vesztette el, csupán becsületének látszatát, ami a legnagyobb társadalmi bűn. Hozzuk fel védelmére, hogy sok más író, semmivel sem jobb nála, csupán ügyesebb és szerencsésebb, a kettőszakadt társadalom mindkét rétegében boldogult, idvezült s finomabb és ravaszabb formák közt jutott pénzéhez, melyet Ady mindhaláláig csak várt. Mert pénze, valóban sok, sohasem volt s ő mindig csak *morzsáit* kapta *a dukált arany*nak. Mentjük őt „sorsának ellopójával“, a disznófejű nagyúrral, aki holmi tőzsdespekuláns képében csorgatta ki duzzadt tarsolyából azt a pénzt, mely Adyt, a költőt, joggal megillette volna.

A költő élete, élő szava sokszor csak dadogás: lázas készülődés egy nagy vallomáshoz. Amit mond, amit tesz, egyeztetésre, felülbírálatra szoruló első fogalmazás, tele törléssel, sokszor az olvashatatlan-ságig. Műve: az utolsó. Ady, az ember, holta napjáig sem tudta magát kimagyarázni. Elvérzett, bemocskolódt a magyar dilemmákban. Emberi gyarlóságának torzított képét minden közkézen forgó vagy eztán nyilvánosságra kerülő s örökké tisztázatlan adathalmaz helyett *költészete* enyhíti igazivá, valóvá.

Ady a legönzőbb, legegocentrikusabb lírikusunk, Magát szereti a szerelemben, magáról mintázza fajának képét s hitetlen Tamásként vergődik Isten-hitéért. Költészete megdöbbenő, brutálisan őszinte önvallomás: Csak élménye van, semmi más. S minden élmény, legyen az nő, haza, Isten, ha még oly közös emberi is, nála mindenkor az első személy szinte profán közvetlenségével fejeződik ki. Ady szerelmi lírája? Mily furcsán hangzik ez. Inkább azt írjuk: *ÉN és a nő*. Ady hazafias versei! Inkább azt írjuk: *ÉN és a hazám*. És Isten-versei. Valóban ez a helyes elnevezés, ha „vallásos“ költészetéről beszélünk. *ÉN és az Isten*. Mindenütt a tüntető *ÉN*. Ez a legkülönösebb magyar *ÉN* Ady ifjúkori verseiben még hagyományos hatások, kölcsönzések limloma közt botorkál. Aztán hirtelen megizmosodva a legőszintébb, legönzőbb, legtermészetesebb sorrendben vonatkozik az Élet három nagy problémájához. Isten csak az első rendetlen szívveréssel jut igazán szóhoz Adyban, a pogány-keresztényben, a paraszt Apollóban.

*) Második közlemény.

Én és a Nő.

Ady rendkívülinek, titokzatosnak, egyetlennek, a jó és a rossz véglétének érzi magát. Természetes, hogy nőinek is ez a végzetük. S még egy: hogy Adyt szolgálják. Anyja csak azért volt olyan szép, hogy megteremje, megfoganja a legbizarabb, legszomorúbb fiút, az átok sarját, a pacsirta-álcás sirályt. A költő exotikus színeket használ, hogy egy tisztos falusi szépséget különössé, rendkívülivé tegyen: dió-szeme lángban égett, csipője ringott, a büszke kreol-arca vakított, szeme, vágya, eper-ajka, szivecsókja mindig könnyes... Szinte halljuk a kísérő mennydörgést, Ady tragikus, fenséges születésekor. Léda alakja, lelke, egész mivolta Ady lelkének visszénye. Viszonyuk merő érzéki gyötörődés és szomorúság, meddőség, egy meg nem születő, másokra szállt gyermek siratása, felleg-bölcsőjének ringatása. Látványos átokvertség, tündökletes mártir-glória. Ő és Léda két kárhazott angyal. Ha Lédával a bálban megjelennek, boldog mátkapárok futnak előlük s a termen a halál szele fúj át. Ady Lédára aggatja rendkívüliségének sok-sok fejedelmi díszét, hogy majdan, a szakítás kegyetlen józanságában, visszakövetelje tőle egytől-egyig, feledésének gazdag úr-palástjain kívül. Léda szeme áldott csodáknak tükre, mert őt nézte, Adyt. A legszebb asszony, mert őt szereti. A könnyek asszonya, akár az édesanyja. A szfinkszek asszonya. Szent talány, mindig új. Pusztító asszony. Mondjuk ki: adys asszony. Egészen a maga szenvedélyéhez hangolja, a maga képére teremti újra. Lédából is szirtteken járó, szótlán csókú, megszólalásra zuhanó árnyék lesz, a meséké, a hallucinációé. Léda minden hatalomnál hatalmasabb, Ady jóvoltából. De azért hiába kísért hófehéren. A költő a leghavasabb, legszebb éjen is beszenyezi, saját lelkéből felcibálja, befoltozza gyámmival, váddal, bepaskolja mérges csalánmal. Aztán kikacagja Léda árnyát, feléje fúj s elbocsájtja. Lédának ki kell vetköznie csöndes, asszonyi gesztusaiból. Illatos haja nagyon is síma, fehér nyaka nagyon is fehér: rajta, átkozza, marja őt és sikoltson! Nyugalom, szelíd béke, kéz a kézben? Ritka élmény a Léda-versekben. Csókos ütközetek dúlnak itten. Két lankadt szárnyú héjamadár ők, egymás húsába bele-tépők, lehullók az őszi avaron. Ebben az ujjongásban van valami a temetési kar énekéből. Ady úgy szeret, mintha először és utóljára szeretne. Az elkésetttség mohóságával, a hirtelen elmúlás remegésével. Inkább hideglelés ez, mint szerelem. Szinte azt hisszük, hogy Ady szerelme könnyebb testi sérülésekkel jár. Örök csókvágy s mégis csóktalanság. Léda mimeli a költőt, fokoznia, túloznia kell magát. Léda, akinek zsarnokiságát Ady annyira emlegeti, tulajdonképpen Ady szeszélyének rabja. Ady vezeti őt s mindenütt Ady van elől. A fiatal költő rohan, rohan, rohan fekete paripán, ifjú isten, ura erőnek, ölni gyáva cenkeket . . . míg Léda valahol hátul kullog s a vers utolsó sorában csendül meg a neve. Ez a Faust-Ady hamar magára hagyja nőjét, mihelyt az érzéki zsbongásnak vége. Faust-Ady fekete hold éjszakáján, élet, bor, asszonyok múltán, egyedül, félig halottan fekszik egy romantikus tájon. Árnyékok, asszonyok kara veszi körül.

Árnyékok kara:

Csírátlan csókok csillagos rendje,
Örvények, vágyak, nagy áldomások,
Ember-sors titka s kicsi tette:
Ez volt ő,
Alleluja, alleluja,
Nádas Ért partján született.

Asszonyok kara:

Aludj, aludj,
Aludj, te szegény,
Dalos szomorú,
Gyöngé szomorú,
Csókos szomorú,
Csunya legény,
Barna legény,
Aludj, aludj.

Árnyékok kara:

Im, jött Keletről, Nap fia szinte.
Táncos csillagok csalták Nyugatra.
Hagyjuk aludni. Megérkezett.
Bús útját,
Alleluja, alleluja,
Kínna rakták ki asszony-kezek.

Hol maradt Léda? Névtelenül lappang, a vers végén. Rossz asszonynak mondja a költő, aki ébren, kevélyen őrzi a szívét. Nem udvarias szerelmes ez az Ady. Petőfi gentleman hozzá képest.

Lédának különös utakat kell megtennie. El kell mennie Bihar vezér földjére a költővel, ki a sírokat törli, a holtakat serkenti. Lédának halott arának kell lennie, temetésdit játszana, mert kedvese: halott mátkafi. Bús asszony-sírkőnek kell lennie Ady sírjánál. Két szép nyomorult ember ők. Lakodalmas házuk a temető. Koporsóban fekszenek mindketten. Léda a legjobb. Léda a legrosszabb. Vágyik rá s szeretne elszakadni tőle. Sem vele, sem nélküle nem tud élni, éveken keresztül. Fut tőle, mint önmaga elől. Azt kívánja, hogy a vonatok, melyek hozzá viszik, járjanak rosszul. Csak jönné más asszony! — halljuk már az *Új versek*-ben, a Léda-szerelem tavaszán. Petőfi halhatatlannak hiszi szerelmes dalait, mert a mennyből eredtek, a lányka kék szeméből. Nem tudja, minek nevezze kedvesét s a legtúlzóbb jelzők közt válogat. Petőfi, a tizenkilencedik század legszenvedélyesebb önérzete, beteg szellőként suttog a kedves mellett s haragos dalai megszelídülnek egy nagy érzésben, a szerelem rózsaláncai közt. Azt mondja, hogy a lányka egyetlen pillantásában több poézis van, mint valamennyi versében. A *Szeptember végén* elégikus ifja egészen jelentéktelen ember is lehetne: Petőfi csak a vers művészetében van

jelen. Ady is forrón keresgél a szavak közt, melyek Lédára jellemzők. S milyennek látja, nevezi őt? Angyalnak, ördögnek, sőt — Baudelairei merészséggel — tunya dögnek, stb. Ime, a rajongás, a féktelen fantázia két lehetősége: ott az istenítés káprázatos fénye, itt az átokvertség, a jóság-rosszaság női ikerszörnyetege. Mindkét nő felső fokot kap, Petőfié tündéri bűbajt, Adyé ördögi, angyali keveréket. Vajjon az Élet Júliája és Lédája ennyire különbözött egymástól?

Ady beteges kacagástól, görcsös fuldoklástól visszhangos Léda-szimfóniájából csak elvétve száll a hegedűk békült hangjaival egy-két szerelmi dal. Ady király s Lédát királynővé koronázza, ócska konflisuk udvari fogattá szépül, a nép miattuk tolong a boulevardokon s alázattal hódol az isteni, szerelem-verte párnak:

Királyném, kígyúltak a lángok,
 Aranyos hintónk, íme, száll,
 Ma a nép közé vegyülünk el,
 Te a királyné s én a király.
 Lásd, ez a fényes kocsitenger,
 A villámfényes fák alatt
 Mi érettünk hullámszik, fénylik,
 Hogy téged s engem lássanak.
 Királyném, bocsásd le a fátylad:
 Ma este kegyosztók leszünk.
 (Döcög, döcög az ócska konflis
 És mi sápadtan reszketünk.)

Királyném, megölnek a vágyak.
 Sohse vágyott, mint te meg én,
 Földi pár úgy az élet-csúcsra
 És sohse volt még ily szegény.
 Vágy, élet és sugár a lelkünk
 És utunk mégis koldus-út,
 Jogunk van minden fényességhez,
 Amit az élet adni tud.
 Király vagyok és te királyné,
 Hát trónunk sohse lesz nekünk?
 (Döcög, döcög az ócska konflis
 És mi sápadtan reszketünk.)

Mennyire elüt ez a vers Ady vértolulások, vonagló Léda-verseitől! A gesztus itt is fejedelmi még; látszik, hogy ez a pihenő, pihető pár a szerelem önkívületének tetőfokáról szállt alá s keveset fog időzni a „völgyi erkölcsök tisztos, síma útján“. De ez a néhány pillanat egészen idegen az Ady-olvasónak. Nem hallja a végzet mennydörgését, nem érzi az átok lidércnyomását, csak valami végtelen, szomorú, édesbús életvágyat. Ady még lejjebb száll egy későbbi költeményében: eljut az átlagember, a szerelmes ember, a szerelmétől elvált szerelmes közös hangulatához:

Tengerpart, alkony, kis hotel-szoba.
Elment, nem látom többé már soha,
Elment, nem látom többé már soha.

Egy virágot a pamlagon hagyott,
Megölelem az ócska pamlagot,
Megölelem az ócska pamlagot.

Pariümje szállidos csókosan körül,
Lent zúg a tenger, a tenger örül,
Lent zúg a tenger, a tenger örül.

Egy Fárosz lángol messze valahol,
Jójj édesem, lent a tenger dalol,
Jójj édesem, lent a tenger dalol.

A daloló vad tengert hallgatom,
És álmodom az ócska pamlagon,
És álmodom az ócska pamlagon.

Itt pihent, csókolt, az ölembe hullt,
Dalol a tenger és dalol a mult,
Dalol a tenger és dalol a mult.

Szép vers. Azt mondhatnók, hogy legkitünőbb kabaréversek közül való. Heltai Jenő is megírhatta volna. Nem jellemző Adyra. Nála nem a boldog vagy boldogtalan szerelmet látjuk, vágyalt, epedést, beteljesülést vagy a csalódás keserűségét, az elválás éles kínját. Nála a szerelem fizikai és lelki átka kísért, a szerelem kielégíhetetlenségének, meddő vergődésének átka. Ady szerelme az örület rendellenségével hat; érzelmi tobzódás, az elalvás határán járó lankadság s harsogó önimádat ennek a skálának három fő hangja. Kísérjük el Adyt és Lédált egy csókos ütközet, az egymás húsába tépés deliriuma után. Otthon vagyunk, a költő szülőföldjén. A legszebb séta ez, bölcső-helye körül. Ady, aki nem tud szerelmes verset írni kedveséhez, annál szebbet dalol önmagához. S a vers legtetetejére hág, hogy be ne teljék a maga rendkívüliségével:

Ez itt a Bencze, látod-e?:
Szelíd, széles domb s méla lanka,
Tán klastrom állt itt egykoron,
Bencze-nap éjén köd-torony
Fehérlik s kong sülyedt harangja.

Ez itt az Ér, a mi folyónk,
Ős dicsőségű Kraszna-árok.
Most száraz, szomorú, repedt,
Asszonyom, tépjek-e neked
Medréből egy-két holt virágot?

Ez itt a Kótó, volt falu,
 Elsüllyedt vagy turk horda dálta,
 Csupa legendák és jelek.
 Itt akartam járni veled
 És most gyerünk be a falunkba.

Ez itt falu, az én falum,
 Innen jöttem és ide térek.
 Mindszentnek hívják hasztalan,
 Mert minden gonosz rajtavan,
 S itt, jaj, átkos, fojtó az élet.

Ez itt pedig magam vagyok,
 Régi tüzek fekete üszke
 S fölöttünk végzet-szél füttyöl,
 Szaladj tőlem, átkozz, gyűlölj,
 Avagy légy rám újjongva büszke.

Ime, itt csúcsosodik ki Ady Léda-költészete. Önmön maga kultuszává lesz. A nagy sorsra született költőnek az asszony is csak udvarhölgy lehet. Lédának két lehetősége van: átok vagy újjongás. Mászt nem tud tőle kérni Ady, természetének, egész mivoltának két végső pólusa szerint. Azaz: vagy hagyja el őt a nő, vagy hódoljon be s ő az első helyet adja neki a kíséretében. Ime, a magába szerelmes Ady a Júliába szerelmes Petőfivel szemben. Ady nem megy a nő után: az jön érte. A szerelemben pedig mindig a meghódított parancsol; ezért úr Ady, a szeszély, az asszonyi kiszámíthatatlanság háttáráig. S hamar be is telik a nővel, mert csak a testét táncolta körül, mint egy beteg fetisimádó, de a lelkébe nem pillantott soha. A hímnek mekkora gögje lappang ebben a három sorban:

Ők a semmiség és a világ
 S nekik viszem az Élet-vásárból
 A legszebb vásárfiát.

Asszonyai még stílusához is alkalmazkodnak. Egykor, ha majd ezek a levelek napfényre kerülnek, bőven lesz részünk adys szerelmes levelekben. Csak Bertukanak, Ady későbbi feleségének leveleit kell átfuttatnunk. Ime, néhány sor: „Éreznie kell ott messze, a tudós doktorok fennhatósága alatt, hogy egy kis lány kérlelhetetlen zsarnoksága, szomorú és lemondó szilaj vígsága fonódik át a nyakán... Én végtelenül szeretem s tegnap-ébredő furcsa, kicsi lényem igazi melegét teszem a lába elé“.

(Budapest.)

(Folytatjuk.)

Vajthó László.